

КЛАСИЧНА ФІЛОЛОГІЯ В ДЗЕРКАЛІ СУЧАСНОСТІ

УДК 811:001.4:61

МЕТАФОРИЧНИЙ КОМПОНЕНТ У МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ АНАТОМІЧНИХ І КЛІНІЧНИХ ТЕРМІНІВ)

Бражук Юлія Борисівна,

асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті досліджується метафоричний компонент і вихідні сфери метафоризації у клінічній та анатомічній термінології. Типи метафор виділяються на основі зовнішньої схожості з об'єктами живої і неживої природи, флорою і фауною. Метафора, завдяки образності, робить абстрактні значення більш зрозумілими і виявляє зв'язки між реальними об'єктами.

Ключові слова: метафора, клінічна та анатомічна термінологія, види метафор, зовнішня схожість.

Інтенсивний розвиток науки і техніки обумовлює процес розширення словникового складу мови. Так, сучасна наукова термінологія різних галузей знання є одним із тих пластів мови, що найбільш активно поповнюється. Зрозуміло, що самі наукові терміни, принципи номінації, знання, закодовані у складі терміна, є постійними об'єктами дослідження окремого лінгвістичного напрямку – термінознавства [Суперанська 2005; Лейчик 2006; Новодранова 2008 та ін.].

Особливе місце в цьому напрямку займає сучасна медична термінологія, яка формувалася протягом століть і сьогодні продовжує динамічно розвиватися, поповнюючись новими термінами. Інтернаціональний характер, різноманіття наукових понять, інтенсивність номінації забезпечують постійний дослідницький інтерес до цієї термінологічної галузі, визначають напрями досліджень і різні теоретичні аспекти вивчення [Алексєєва 1998; Дудецька 2007; Загрекова 2008; Новодранова 2008 та ін.].

Актуальність роботи полягає в тому, що у ній досліджується метафора як ефективний засіб номінації у сучасній медичній термінології. Дослідження анатомічних і клінічних термінів-метафор дозволяє зробити висновки про загальні тенденції формування наукової термінології, зокрема у медичній сфері. На сьогоднішній день недостатньо досліджений структурно-семантичний аспект метафоричної номінації в анатомічній та клінічній термінології.

Мета роботи – структурно-семантичний аналіз метафоричних номінацій в анатомічній та клінічній термінології, виявлення основних вихідних сфер і моделей метафоризації.

Об'єктом нашого дослідження є метафоричний компонент у анатомо-клінічній термінології.

Матеріалом дослідження є анатомічні та клінічні терміни латинського та грецького походження.

Відомо, що в медицині з найдавніших часів і до теперішнього часу використовуються не лише терміни з "прямою" номінацією (кваліфікативні), але також образні асоціативні терміни, створені на основі метафор. Найчастіше вони називають якусь зовнішню рису, наприклад, подібність органів людини або патологічних про-

явів хвороби до представників тваринного або рослинного світу, порівняйте: "очне яблуко", "вовча паща", "заяча губа" та ін. З точки зору когнітивної лінгвістики такі терміни зберігають закодовану інформацію, яка своїм корінням сягає глибокого минулого. Однією з причин виникнення метафоричної номінації є заборона вивчення будови організму людини, різних патологічних проявів, згідно з давніми середньовічними релігійними віруваннями.

З сучасної наукової точки зору деякі анатомічні та клінічні терміни асоціативно-го характеру є фрагментами наївної картини світу, тобто свідчать про особливості світогляду стародавніх народів.

Метафоризація – "ментальний процес, що полягає у встановленні відношення подібності між різними реаліями та проектуванні структур знання з однієї сфери в іншу і завершується експлікацією та фіксацією в мові..." [Кравцова 2011, 45]. Сучасна медична термінологія постійно оновлюється, оскільки є відображенням прискореного наукового прогресу, спеціалізації медичної науки, що, відповідно, сприяє виникненню великої кількості нових термінів. Метафорична номінація забезпечує фіксацію нових понять, реалій, процесів, раніше не відомих в медицині, а також переосмислення традиційних термінів.

Когнітивний підхід до вивчення термінології робить метафору дієвим знаряддям пізнання світу та наукового дослідження. Метафора здатна зробити наочним абстрактне та пояснити зв'язки різних об'єктів дійсності. Сьогодні метафора вважається не тільки стилістичним засобом (тропом), але й ефективним засобом номінації, вербалізованим способом мислення і відображення мовної картини світу [Арутюнова 1998, 186]. Як зауважує Дж. Лакофф, один із авторів теорії концептуальної метафори, "метафоричність – це не перевага і не недолік мислення; це просто неминучість" [Лакофф 2004, 68]. На його думку, при використанні метафор краще сприймаються абстрактні поняття і надзвичайно складні ситуації. Метафора, завдяки своїй образності, наділяє поняття живою формою, робить його доступним для споглядання, сприйняття, завдяки чому вона не втратила своєї ролі навіть зараз, коли медична наука пішла далеко вперед.

Безумовно, метафора здатна емоційно забарвлювати наукову інформацію, що допомагає засвоїти її краще і повніше. Так, порушення в склоподібному тілі ока позначаються клінічним терміном "деструкція з кристалічними вкрапленнями", або синонімічним терміном "золотий дощ" (лат. **synchysis scintillans**), в основу якого покладена подібність патологічного процесу до метеорологічного явища. Метафорична номінація створює яскравий образ, що допомагає швидко сприйняти та запам'ятати клінічний термін. Метафора свідчить про певну стереотипність людського мислення, відбиту в концептуальній і мовній картинах світу. Так, система медичної термінології зберігає архаїчні фрагменти наївного світосприйняття та останніх наукових досягнень, фіксує відповідну зміну джерел метафоризації. Саме тому номінативні процеси в термінології, різні види мотивації медичних термінів є об'єктами постійного наукового дослідження [Алексєєва 1998; Дудецька 2007].

Основним методом дослідження анатомічних і клінічних термінів-метафор залишається семантичний аналіз. Такий підхід дозволяє виявити різні метафоричні

моделі термінів. На думку української дослідниці Ю. В. Кравцової, метафорична модель – це "існуюча у свідомості носіїв мови схема вербалізації корелятивних в асоціативному плані понять" [Кравцова 2011, 47]. Компонентами моделі є: 1) вихідна поняттєва сфера; 2) нова поняттєва сфера; 3) семантико-когнітивний формант, який інтегрує ці сфери. Так, серед проаналізованих нами медичних термінів-метафор вихідною поняттєвою сферою найчастіше є явища та об'єкти неживої / живої природи.

До об'єктів неживої природи, що піддаються метафоризації у медичній термінології, належать найменування небесних тіл: **facies lunaformis** – місяцеподібне обличчя, атмосферні явища: **synchysis scintillans** – золотий дощ, елементи ландшафту: **lacus lacrimalis** – слъзове озерце.

Об'єкти живої природи, які зазнають метафоризації, можна розподілити на дві групи: представники рослинного світу та представники тваринного світу. На основі першої групи створюються медичні терміни – фітоморфні метафори, представлені як назвами рослин: **hordeolum** – ячмінь (на повіці), зменшувальне від лат. **hordeum**, так і широко поширеними метафоричними номінаціями основних частин рослини: **radix dentis** – корінь зуба, **rami nervi** – гілки нерва, **cortex lentis** – кора кришталика, **stadium alabastris** – стадія бутона, **sesamoideus** – сезамоподібний, **piriformis** – грушеподібний.

Друга група об'єктів метафоризації є поняттєвою сферою для зооморфних метафор, де наявні окремі назви тварин: **chameleon haematologicum** – гематологічний хамелеон, **elephantiasis** – елєфантіаз, або "слонова хвороба". Найбільш численними є номінації частин тіла тварин, птахів, комах, наприклад: **auris felis** – котяче вухо, **crista galli** – півнячий гребінець, **os leporinum** – заячий рот, **cornu majus** – великий ріг, **cauda equina** – кінський хвіст, **ala nasi** – крило носа.

Вихідною поняттєвою сферою для метафоризації у галузі клінічної термінології часто виступає антична міфологія. Імена богів (теоніми) асоціюються з відомими міфологічними персонажами, наприклад: **caput Medusae** – голова медузи, **cyclopia** – циклопія, **facies Sphingis** – обличчя сфінкса. Як правило, метафоризація відбувається за подібністю зовнішньої риси божества та ознаками захворювання людини. Наприклад, *голова медузи* – це розширення підшкірних вен передньої черевної стінки, що виконують роль обхідних шляхів при ускладненні відтоку крові з ворітної вени (змієподібне розгалуження вен навколо пупка нагадує голову міфічного чудовиська Медузи Горгони зі зміями, що звиваються, замість волосся); *циклопія* – це вроджена вада розвитку, яка полягає у наявності одного ока, розташованого по середній лінії обличчя (міфічний велетень одноокий Циклоп); *обличчя сфінкса*, або симптом маскоподібного обличчя, вказує на незворушність, характерну для цього міфологічного персонажа.

Фундаментальною ознакою анатомічної термінології, на відміну від термінів інших медичних галузей, є статичне відображення досліджуваних об'єктів. Статичність подання обумовлена насамперед екстралінгвістичними факторами. Як відомо, анатомія розпочиналася з вивчення тіла мертвої людини (труп, внутрішні органи, окремі частини тіла), отже динаміка, властива живому організму, залишалася на

"периферії" пізнання. Метафорична номінація в анатомічній термінології спрямована на виділення переважно статичних ознак, пов'язаних з будовою людського тіла: розміром, формою, кольором, пропорціями анатомічних утворень та окремих складових частин.

Наше дослідження виявило, що до основних вихідних сфер метафоризації в анатомічній термінології належать:

- *неорганічний світ*, або елементи ландшафту (об'єкти неживої природи), наприклад: **tuberculum inferius** – нижній горбок, **canalis nutricius** – поживний канал, **nodi promontorii** – вузли мису. Подібні приклади свідчать про концептуалізацію людського тіла / організму як природного об'єкта, на функціонування якого сама людина не може впливати;

- *рослинний світ* і окремі його представники (фітоморфні метафори), особливо поширені номінації основних частин рослини, а також такі, що відображають певні стадії розвитку, наприклад: **radix** – корінь, **bulbus** – цибулина, **processus** – відросток, **cortex** – кора, **ramus** – гілка, **folium** – лист, **fructus** – плід. Подібне перенесення дозволяє говорити про подібність окремих частин людського організму рослинам, про людину як органічну складову єдиної біосистеми;

- *тваринний світ* (зооморфні метафори), представлений переважно номінаціями частин тіла різних видів тварин, наприклад: **cornu sacralis** – крижовий ріг, **ala vomeris** – крило леміша, **lobus caudatus** – хвостова частка, **squama frontalis** – лобова луска. Серед частин тіла домінують специфічні виступи, які переважно змінюють силует об'єкта, отже впливають на загальну зовнішню будову людського тіла, наближають її до тваринної подоби: **cornu** – ріг, **crista** – гребінь, **cauda** – хвіст, **ala** – крило.

Семантико-когнітивний формант, який інтегрує вихідну сферу і нову сферу (медична термінологія), є подібність зовнішнього вигляду об'єктів (форма, розмір предмета або його частини, положення предмета або його частини в просторі, світлова та кольорова характеристики), а також їхні тактильні, кінетичні і, рідше, акустичні характеристики, інколи функції.

Таким чином, можемо зробити попередній висновок стосовно того, що в процесі метафоричної номінації усувається експресивний компонент семантики, отже зникає протиріччя між тенденцією до експресивності, яка властива метафорі, і вимогою емоційної нейтральності щодо термінів. Вихідними сферами для метафоричної номінації в анатомічній і клінічній термінології найчастіше виступають об'єкти живої та неживої природи, що позиціонує людину, її тіло як важливу складову єдиної біосистеми. Сучасний медичний працівник має володіти концептуальним апаратом досліджуваної сфери знань, що забезпечує професійну успішність і досягнення високого рівня термінологічної компетентності.

В статье исследуется метафорический компонент, исходные сферы метафоризации в клинической и анатомической терминологии. Типы метафор выделяются на основе внешнего сходства с объектами живой и неживой природы, флорой и фауной. Метафора, благодаря образности, делает абстрактные значения более понятными и выявляет связи между реальными объектами.

Ключевые слова: метафора, анатомическая и клиническая терминология, виды метафор, внешнее сходство.

In the article a metaphorical component is studied on the background of basic spheres of metaphor usage in clinical and anatomical terminology. Types of metaphors are established on the basis of their outer resemblance with the objects of alive and dead nature, flora and fauna. The metaphor, due to its expressiveness, makes abstract meanings more clear and reveals relations among real objects.

Key words: metaphor, anatomical and clinical terminology, types of metaphors, similarity in appearance.

Література:

1. *Алексеева Л. М.* Термин и метафора / Л. М. Алексеева. – Пермь : Изд-во Пермского университета, 1998. – 250 с.
2. *Арутюнова Н. Д.* Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1998. – 461 с.
3. *Бессонова О. В.* Методологический анализ современных теорий метафоры / О. В. Бессонова // Интерпретация как историко-научная и методологическая проблема. – Новосибирск : Наука, 1986. – С. 56–64.
4. *Дудецкая С. Г.* Метафоризация как способ терминообразования (на материале английской терминологии черепно-челюстно-лицевой хирургии и стоматологии) : автореф. дисс. ... канд. фил. наук / С. Г. Дудецкая. – Самара, 2007. – 24 с.
5. *Загрекова Е. Н.* Истоки и развитие российской медицинской терминологии : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Е. Н. Загрекова. – Саратов, 2008. – 23 с.
6. *Кравцова Ю. В.* Семантико-когнитивне моделювання метафоризації / Ю. В. Кравцова // Мовознавство. – 2011. – №1 – С. 43–54.
7. *Лакофф Д., Джонсон М.* Метафоры, которыми мы живём / Д. Лакофф, М. Джонсон. – М. : Эдиториал УРСС, 2004. – 256 с.
8. *Лейчик В. М.* Терминоведение: предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. – 2-е изд. – М. : КомКнига, 2006. – 256 с.
9. *Москвин В. П.* Русская метафора: очерк семиотической теории / В. П. Москвин. – 3-е изд. – М., 2007. – 182 с.
10. *Новодранова В. Ф.* Именное словообразование в латинском языке и его отражение в терминологии / В. Ф. Новодранова. – М. : Языки славянских культур, 2008. – 323 с.
11. *Панасенко Н. И., Топоров Г. Н.* Словарь терминов по клинической анатомии / Н. И. Панасенко, Г. Н. Топоров. – М. : Медицина, 2008. – 164 с.
12. *Покровский В.* Энциклопедический словарь медицинских терминов / В. Покровский. – М. : Медицина, 2005. – 960 с.
13. *Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В.* Общая терминология: вопросы теории : монография / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М. : УРСС Эдиториал, 2005. – 256 с.
14. *Черкасов В. Г., Бобрик И. И., Гуминський Ю. Й., Ковальчук О. І.* Міжнародна анатомічна термінологія / В. Г. Черкасов, И. И. Бобрик, Ю. Й. Гуминський, О. І. Ковальчук. – Вінниця : Нова книга, 2010. – 391 с.
15. *Haverkamp A.* Metapher. Die Ästhetik in der Rhetorik / Anselm Haverkamp. – München : Wilhelm Fink Verlag, 2007. – S. 282.